

**Н.Г. Гончаренко, канд. екон. наук, доцент
Національна академія Національної гвардії України**

ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ

В статті узагальнено теоретичні та методологічні питання визначення продуктивності праці. Вказано на вирішальний вплив теорії трудової вартості в визначення продуктивності праці. Проаналізовано різні методичні підходи до її визначення, які базуються на затратах живої та уречевленої праці. Вказано на різницю між продуктивністю та ефективністю праці. Проаналізовано сучасний рівень продуктивності праці в Україні та визначені найбільш продуктивні країни.

***Ключові слова:** продуктивність праці; теорія трудової вартості; жива праця; уречевлена праця; ефективність праці.*

Постановка проблеми. За сучасних умов ефективність використання праці є одним з найважливіших економічних показників. Слід зазначити, що велике практичне значення має правильне визначення рівня ефективності використання як ресурсного потенціалу в цілому, так і його складових: праці, землі, капіталу. То ж аналізу та розробки методологічних і практичних питань визначення рівня, факторів і резервів продуктивності праці слід приділяти дуже пильну увагу як з теоретичної так і з практичної точки зору. За допомогою теоретичних положень необхідно аналізувати різні підходи до визначення продуктивності праці та знаходити новітні інноваційні напрямки її покращення, а в ході практичного використання знаходити шляхи та резерви її зростання.

Слід зазначити, що Україні завжди поступалася іншим розвинутим країнам за рівнем продуктивності праці. Це пояснюється низьким матеріальним стимулюванням праці, високими затратами робочого часу, непродуманою економічною політикою до використання ресурсів праці та іншими чинниками як внутрішнього так і зовнішнього характеру.

Нами було розраховано рівень продуктивності праці в Україні за 2015 р. Так виробництво валового внутрішнього продукту перерахованого в міжнародних доларах по паритету купівельної спроможності [1] в

розрахунку на одного зайнятого працівника [2, с. 42] в Україні в 2015 р. склало всього 19,5 тис доларів.

Аналітики компанії Expert Market вивчили продуктивність праці у світі та склали рейтинг найбільш продуктивних країн [3].

Як повідомляє Indy100, фахівці порівняли річне ВВП на душу населення із середньою кількістю відпрацьованих годин одного співробітника. Десять найпродуктивніших країн світу виглядають так:

1. Люксембург – одна година роботи середньостатистичного працівника приносить економіці країни £45,71 (\$59)
2. Норвегія – погодинна продуктивність £36,36 (\$47)
3. Австралія – погодинна продуктивність £29,81 (\$38,5)
4. Швейцарія – погодинна продуктивність £28,35 (\$36,6)
5. Нідерланди – погодинна продуктивність £28,35 (\$36,6)
6. Німеччина – погодинна продуктивність £25,95 (\$33,5)
7. Данія – погодинна продуктивність £24,14 (\$31)
8. США – погодинна продуктивність £23,66 (\$30,5)
9. Ірландія – погодинна продуктивність £23,12 (\$30)
10. Швеція – погодинна продуктивність £22,58 (\$29).

Треба відмітити, що низький рівень продуктивності праці в країні не дає можливості в повному обсязі інтегруватися економіці країни в світовий економічний простір. Це впливає як на конкурентоспроможність Українських товарів так і на низькі економічні показники.

Як вказують Р.В. Янковой та Т.С. Харченко «...економічними лідерами стають не ті країни, які мають значні ресурси, а ті, які досягли високої продуктивності праці. Не випадково в економічно розвинених країнах функціонують спеціальні установи, які займаються дослідженням і розробкою технології управління продуктивністю праці [4].

То ж аналіз рівня, динаміки, сучасного стану, різних методичних підходів до визначення та аналізу рівня продуктивності праці є одним з ключових питань економічного розвитку кожної країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В різні часи вчені економісти значну увагу приділяли такому показнику як продуктивність праці. Аналізувалися різні методичні підходи, намагалися знайти найбільш точне його визначення і головне завжди вказувалось на головну особливість даного показника – здатність підвищувати економічну ефективність підприємства та добробут в країні.

Як зазначає Лепейко Т.І. «правильний вибір методу вимірювання продуктивності, оцінювання факторів, що підвищують або знижують її

зростання, є головними визначальними умовами рівня показника продуктивності праці. Особливе значення для його позитивної динаміки на підприємстві мають внутрішні регульовані фактори і невикористані можливості скорочення витрат праці.» [5, с.112].

Продуктивність праці є найважливішим економічним показником, що характеризує ефективність трудової діяльності працівників - головної продуктивної сили суспільства. Його використання дозволяє оцінити ефективність праці як окремого працівника, так і трудового колективу підприємства [6, с.15].

Семикіна М.В. також звертає увагу на дуже низький рівень продуктивності праці в країні. На її погляд «серед низки ключових проблем економіки України – низька продуктивність праці, неефективне використання усіх видів ресурсів, вкрай низький техніко-технологічний рівень виробництва, не конкурентоспроможність основних видів вітчизняної продукції, низька частка високотехнологічної продукції, низький рівень оплати праці переважної більшості найманих працівників країни, низька якість життя. Активізація людської праці, як свідчить історія людства, є головною умовою досягнення позитивних зрушень у добробуті населення і господарчому розвитку країни. Без зростання продуктивності людської праці є неможливим забезпечення конкурентних переваг країни, її сталий економічний розвиток в умовах всеохоплюючої глобалізації [7].

На необхідність підвищувати рівень продуктивності праці за рахунок удосконалення системи матеріального стимулювання вказує Н.Г. Гончаренко «Розглядаючи та аналізуючи різні фактори конкурентоспроможності підприємства ми прийшли до висновку, що головними із них є саме матеріальне стимулювання праці, так як воно дає можливість працівникам контролювати свою працю і зацікавлювати їх в позитивних кінцевих результатах своєї діяльності» [8, с. 295].

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз теоретичної та методологічної бази продуктивності праці як одного із джерел підвищення ефективності роботи підприємств і головним джерелом зростання валового внутрішнього продукту та підвищення добробуту населення в країні.

Виклад основного матеріалу. При вивченні продуктивності праці як економічної категорії треба виходити з того, що праця витрачена на виробництво тієї чи іншої продукції, складається із живої праці, витраченої в даний момент безпосередньо в процесі виробництва даної продукції, та минулої праці уречевленої в раніше створеній продукції, використаній в тій чи іншій мірі для виробництва нової продукції.

В зв'язку з цим значну увагу приділяють визначенню продуктивності праці через затрати живої та минулої праці, уречевленої в спожитих засобах виробництва.

Як показують дослідження погляди вчених - економістів з цього питання дуже різняться. Так, Д. Карпухін та А. Семьонов указували, що «активним елементом являється тільки жива праця і при обчисленні рівня динаміки продуктивності праці результати виробництва необхідно співставляти з затратами тільки живої праці, спроби ж обчислити продуктивність праці по сукупним затратам є неконкретними, бо такий підхід змінює суть показника продуктивності праці нав'язуючи невластиві йому функції» [9, с.81].

Однак якщо визначати продуктивність тільки живої праці то неможливо отримати повну картину про витрати на виробництво продукції. Тим самим неможливо одержати достовірні дані про зміну продуктивності праці.

Сучасні економічні відносини спонукають «підвищувати» продуктивність праці шляхом економії не тільки живої, але і минулої праці. При цьому ефективність використання уречевленої праці досягається в тому випадку, коли на одиницю капітальних вкладень звільнюється найбільше число одиниць живої праці (людей, людино-днів, людино-годин).

Підвищення продуктивності праці означає економію сукупних затрат, тобто затрат живої та минулої праці. Тільки в цьому випадку забезпечується зниження вартості та ціни одиниці виробленого продукту, підвищення ефективності виробництва.

В різні часи до визначення рівня продуктивності праці використовувалися різні методичні підходи. Але, як уже відмічалось, однією з вузлових економічних проблем сучасності - правильне вимірювання продуктивності суспільної (живої та минулої) праці. Відсутність таких науково обґрунтованих оцінок приводить до інфляційного процесу, перевитрати матеріальних засобів, оплати не за кінцеві, а проміжні результати.

Такі методи вимірювання живої та минулої праці як метод по елементного переведення грошових витрат в трудові; використання матеріалів традиційних лінійних кореляційно-регресивних функцій, тощо не зовсім повно та точно відображують рівень продуктивності праці та можуть дати інколи лише теоретичне передбачення кінцевого показника. Особливою популярністю як у вітчизняній так і закордонній практиці

користується оцінка продуктивності суспільної праці виходячи із теорії трудової вартості. Суспільний продукт створюється живою працею, продуктивність якої визначається рівнем озброєності її минулою працею (фондами). Чим більше матеріальних засобів виробництва припадає на одиницю живої праці, тим більше їх віддача та ефективніше використання трудових ресурсів. Все це свідчить про те, що в моделі, яка характеризує закономірність досліджуваного процесу, використання живої та минулої праці не можуть виступати як рівноправні елементи функції «витрати ресурсів - вихід продукції». Основою затратної, факторної частини науково обґрунтованої моделі, придатної для оцінки рівня продуктивності суспільної праці можуть бути показники, що характеризують рівень продуктивності праці в залежності від рівня його фондоозброєності.

Продуктивність праці, відображаючи ступінь корисного використання не тільки самої живої праці, але і приведених нею в рух засобів виробництва, може характеризуватися затратами як живої так і сукупної праці. В зв'язку з цим розрізняють поняття: продуктивність живої (індивідуальної) та - продуктивність суспільної праці (живої та минулої), про яку неможливо судити тільки по економії затрат живої праці.

Загальна тенденція зростаючої продуктивності праці проявляється в тому, що частка живої праці в продукті зменшується, а частка уречевленої праці зростає, але так, що загальна сума праці, яка міститься в одиниці продукту скорочується. Це і є основою підвищення продуктивності суспільної праці.

Розглядаючи продуктивність праці як економічну категорію, важливо урахувати процеси, виходячи з суб'єктивного фактору - працівника під дією функціонування використаних ним засобів праці.

Розглядаючи категорію продуктивності праці ми прийшли до висновку, що багато вчених економістів зрівнюють її з ефективністю праці, при цьому не розмежовуючи ці категорії, що ні з теоретичного, ні з практичного боку не виправдано.

Але ми поділяємо точку зору більшість економістів, що між ефективністю праці і її продуктивністю вбачають суттєві відмінності.

Головними складовими ефективності суспільного виробництва є ефективність праці та її функція - економія праці.

Це питання особливо актуально постає сьогодні, коли досягати високих кінцевих результатів можна лише за умов інтенсивного розвитку.

Відмітимо, що хоч продуктивність праці та ефективність праці взаємопов'язані і взаємообумовлені поняття, вони мають і певну

самостійну роль. Ототожнення ефективності праці та продуктивності праці можна зустріти в багатьох публікаціях. При цьому іноді стверджується, що дані поняття ідентичні, а використання термінів має лише символічний зміст.

Необхідність розмежування та самостійного дослідження продуктивності праці та ефективності праці була науково обґрунтована ще Д.П. Богінею, А.А. Пивоваровим, В.П. Шамотою та ін. На їх думку «продуктивність праці виражає результативність конкретної праці в сфері матеріального виробництва, тобто розкриває виробничо-економічний аспект діяльності. Ефективність праці, поряд з виробничо-економічною, відображає також соціально-економічну та соціальну його результативність, виступаючи властивістю трудової діяльності і в матеріальному виробництві, і в невиробничій сфері» [10, с.204].

З розвитком продуктивних сил більша частина приросту продукції та національного доходу досягається шляхом зростання продуктивності праці, а менша частина є результатом збільшення кількості зайнятих в виробництві.

Видатні американські вчені Кембел Макконел та Стенлі Брю, також стверджують що, збільшення реального продукту і доходу може здійснюватися двома основними способами: шляхом залучення більшого обсягу ресурсів та шляхом більш продуктивного їх використання. «Розглянемо спочатку зростання трудозатрат. Можна сказати, що реальний валовий національний продукт в любий час визначається як трудовитрати (в людино-годинах), помножені на продуктивність праці (реальний годинний виробіток на одного зайнятого» [11, с.101].

Висновки із цього дослідження. Отже необхідно відмітити, що подальший розвиток економіки країни вимагає високих та стійких темпів зростання продуктивності праці, перетворення її в вирішальний фактор збільшення обсягів виробництва продукції. В сучасних умовах тільки на основі підвищення продуктивності праці можна забезпечити високі темпи розвитку суспільного виробництва, вирішальний поворот в підвищенні його ефективності, стійке зростання матеріального добробуту, покращення умов праці та життя людей.

Бібліографічний список: 1. Национальные счета. Валовой внутренний продукт - Gross domestic product based on purchasing-power-parity in constant market prices of 2011 / Мировой атлас данных / <https://knoema.ru/atlas/topics>. 2. Статистичний збірник «Україна у цифрах

2015» / Державна служба статистики України, за редакцією І.М. Жук. - Київ, 2016. – 365 с. 3. Електронний ресурс <http://nv.ua/ukr/style/beauty/nazvano-10-najbilsh-produktivnih-kraj-in-svitu-196520.html>; 4. Янковой Р.В., Харченко Т.С. Шляхи підвищення продуктивності та результативності праці на підприємстві / [Електронний ресурс] / Р.В. Янковой, Т.С. Харченко // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013.– № 1(6).– С. 23-26.– Режим доступу до журн.:<http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n1.html>; 5. Лепейко Т.І. Методологічні засади виявлення і реалізації резервів продуктивності праці на промисловому підприємстві / Т.І. Лепейко // Механізм регулювання економіки. – 2015. – № 1. – С. 108-115. 6. Погосян Г.Р. Жукова Л.И. Экономика труда / Г.Р. Погосян, Л.И. Жукова. – М.: Экономика, 1991. – 303 с. 7. Семикіна М.В. Продуктивність праці: методологія вимірювання, передумови зростання / М.В. Семикіна // Наукові праці КНТУ. Економічні науки, 2010, Вип. 17 http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/70.pdf; 8. Гончаренко Н.Г. Матеріальне стимулювання праці як засіб підвищення конкурентоспроможності підприємства України [Текст] / Н.Г. Гончаренко // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва (серія «Економічні науки» - Харків, 2016. – № 1. – С. 295–300. 9. Карпухин Д., Семёнов А. Проблемы роста производительности труда / Д. Карпухин, А. Семёнов // Вопросы экономики. – 1984. – № 2. – С. 81-83. 10. Богиня Д.П., Пивоваров А.А., Шамота В.П. и др. Активизация человеческого фактора и эффективность труда / Д.П. Богиня, А.А. Пивоваров, В.П. Шамота и др. К.: Наукова думка, 1990. – 284 с. 11. Кемпбел Р. Макконнелл, Стенли Л. Брю. Экономикс. – М.: Менеджер, 1993. – 160 с.

Н.Г. Гончаренко Теоретико – методологические вопросы определения уровня производительности труда. В статье обобщены теоретические и методические вопросы определения производительности труда. Вказано на решающее влияние теории трудовой стоимости в определении производительности труда. Проанализированные разные методические подходы к ее определению на основе живого и овеществленного труда. Вказано на разницу между производительностью и эффективностью труда. Проанализировано современный уровень производительности труда в Украине та указанные наиболее продуктивные страны.

Ключевые слова: производительность труда; теория трудовой стоимости; живой труд; овеществленный труд; эффективность труда.

N.G. Goncharenko Theoretical and methodological issues of determining the level of labor productivity. The article summarizes theoretical and methodological issues of determining the productivity of labour. It is indicated on the decisive influence of the theory of labour value in determining the productivity of labour. Different methodological approaches to its definition are analyzed, which are based on the costs of living and settled labour. The difference between productivity and labour efficiency is specified. The current level of labour productivity in Ukraine is analyzed and the most productive countries are defined.

Under current conditions, the efficiency of labour using is one of the most important economic indicators, which characterizes the essence and effectiveness of production processes. In improving the economic mechanism of management, which is one of the most important tasks of modern economic policy, it is of great practical significance to correctly determine the level of efficiency of resource potential as a whole and its components: labour, land, capital. In this regard, it is necessary to emphasize once again the growing relevance of further researches of methodological and practical issues in determining the level, factors and reserves of labour productivity. Labour productivity was and will be one of the main indicators those determine the innovative process of society, characterizing the situation of the state, a specific industry, an each enterprise.

The current level of labour productivity in Ukraine doesn't correspond to the available natural and logistical resources, to modern requirements. With the most favourable opportunities for effective economic management, even in the best years the level of gross domestic product per capita in Ukraine was considerably inferior to other developed countries.

Key words: labor productivity; theory of labor value; living labor; embodied labor; labor efficiency.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2017 р.